

تحلیل سازمان‌یابی فضایی و تحولات نظام شهرهای ایرانی - اسلامی (مطالعه موردی: استان قزوین)

حمیدرضا بابایی^۱، آتوسا آفاق پور^{۲*}، امین فرجی^۳

^۱ استادیار پژوهشکده فرهنگ، هنر و معماری جهاد دانشگاهی

^۲ عضو هیات علمی گروه معماری و منظر شهری پژوهشکده فرهنگ، هنر و معماری جهاد دانشگاهی

^۳ استادیار پردیس فارابی دانشگاه تهران

تاریخ پذیرش: ۹۵/۰۸/۰۷

تاریخ دریافت: ۹۵/۰۲/۰۵

چکیده

طی چند دهه گذشته، در نتیجه رشد فزاینده جمعیت و به موازات آن رشد شهرنشینی، نظام شهری تحولات عمیقی را به خود دیده و بر تعداد سکونت‌گاه‌های شهری به طور فزاینده‌ای افزوده شده و در سازمان فضایی نظام شهری تغییراتی ایجاد کرده است. هدف از پژوهش پیش‌رو تحلیل و ارزیابی سازمان‌یابی فضایی نظام شهری استان قزوین و شناخت تحولات جمعیتی آن در سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۰ با استفاده از سه نوع شاخص‌های سنجش میزان نخست شهری، تمرکز و تعادل است. نتایج نشان‌دهنده شدت بالای نخست شهری، تمرکز و عدم تعادل‌های استان در قیاس با کشور در تمامی دوره‌ها به‌ویژه در سال‌های ابتدایی است؛ با این وجود روند نزولی کاهش این شاخص‌ها در طول دوره مورد مطالعه که در توافق با روند تجربه شده در کشور است، از کاهش تمرکزگرایی جمعیت در شهر قزوین به‌عنوان نخست شهر و افزایش تعادل نظام شهری استان به رغم فاصله بسیار زیادی که همچنان با وضع مطلوب دارد حکایت می‌کند؛ به طوری که شدت نزدیک‌تر شدن این شاخص‌ها به ارقام مطلوب در بازه زمانی مشابه برای استان قزوین بسیار بیش‌تر از کشور بوده است. از دلایل بالا بودن میزان تمرکز نظام شهری استان، سهم بالای جمعیت شهر قزوین در برابر سایر شهرهای استان و محدودیت تعداد و اندازه شهرهای میانی به سبب عدم برخورداری از آستانه‌های جمعیتی قابل قبول به‌ویژه در سال‌های ابتدایی دوره است. اما سال ۱۳۸۵ به‌عنوان نقطه عطفی در روند تحولات به وقوع پیوسته محسوب می‌شود زیرا در نتیجه دو برابر شدن تعداد نقاط شهری استان از رقم ۱۲ به ۲۴ و تبدیل وضعیت تعدادی از روستاها به نقاط شهری که حتی جمعیتی کم‌تر از ۵۰۰۰ نفر دارند، عدم تعادل در نظام شهری استان تشدید شده که عمدتاً به حساسیت شاخص‌های اندازه‌گیری میزان تمرکز به آستانه جمعیتی تعریف سکونت‌گاه‌ها به عنوان نقطه شهری مربوط است، به طوری که عدم تعادل‌های نظام شهری برخلاف آن‌چه که عموماً تصور می‌شود، بیش از آن که ناشی از بزرگ‌سری شهر مرکز استان باشد، می‌تواند ناشی از کمبود جمعیت شهرهای کوچک و تغییر وضعیت سکونت‌گاه‌های روستایی به نقاط شهری بسیار کم جمعیت قلمداد شود.

واژگان کلیدی: نظام شهری، سازمان‌یابی فضا، نخست شهری.

* E-Mail: a_afaghpoor@yahoo.com